
COMPARATIVE STRATEGIES ACCESSION FOR ENTREPRENEURIAL EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

Mirjana Stojceska Gjorgjioska

Business Academy Smilevski, mirjanastojceska@gmail.com

Mimoza Serafimova

University "Goce Delchev" Stip, mimozaserafimova@yahoo.com

Evgenija Gjorgjioska

Business Communication and Translation in English gjorgjioska.evgenija@gmail.com

Abstract: The development and support of the entrepreneurial education are one of the key policy objectives in the EU and Member States in recent years. This trend is a logical consequence of the increased awareness of the young peoples' potential and the development of their commercial and social endeavors. So they become innovators in the areas in which they live and work. Entrepreneurial education is essential not only for the formation of the young society, but also for development of the skills, knowledge and attitudes that are the basis for the development of the entrepreneurial culture.

The key role of entrepreneurial learning is youngsters to acquire the needed required competencies in the 21st century. In addition, entrepreneurial learning is a means of increasing social inclusion, it can increase the number of entrepreneurs - social / social and commercial - and can serve as a gateway for greater integration of the framework of the key competences for lifelong learning. Teachers, play an important role in all this and need to have good training in entrepreneurial learning and for using innovative methods that will stimulate entrepreneurial spirit among young people - future entrepreneurs.

By comparing and analyzing the situation in several European countries and R. Macedonia, the current situation, can be seen, which the result of the entrepreneurial education, On the other hand, we offer suggestions for improvement of the entrepreneurial education.

Keywords: entrepreneurship, entrepreneurial strategies, entrepreneurial education, entrepreneurial learning.

КОМПАРАТИВЕН ПРИСТАП КОН СТАРТЕГИИТЕ ЗА ПРЕТПРИЕМНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО Р МАКЕДОНИЈА

Мирјана Стојческа Ѓорѓиоска

Бизнис Академија Смилевски, mirjanastojceska@gmail.com

Мимоза Серафимова

Универзитет „Гоце Делчев“ Штип, mimozaserafimova@yahoo.com

Евгенија Ѓорѓиоска

Американ колеџ, Скопје, gjorgjioska.evgenija@gmail.com

Апстракт: Развојот и поддршката на претприемничкото образование се едни од клучните политички цели во ЕУ и земјите членки во последните години. Ваквиот тренд е логична последица од зголемената свест за потенцијалот на младите луѓе и развојот на нивните комерцијални и општествени потфати со што стануваат иноватори во областите во кои живеат и работат. Претприемничкото образование е суштинско не само за да оформи менталниот склоп на младите луѓе, туку и да се обезбедат вештини, знаења и ставови што се основа за развојот на претприемничката култура.

Клучната улога на претприемачкото учење е младите луѓе да стекнат компетенции што се потребни за XXI век. Покрај тоа, претприемачкото учење е средство за зголемување на социјалната вклученост; тоа може да го зголеми бројот на претприемачи – општествени/социјални и комерцијални и може да послужи како премин за поголема интегрираност на рамката од клучни компетенции за доживотно учење. Во тоа важна улога имаат наставниците, кои треба да имаат добра обука за претприемничкото учење, да применуваат иновативни методи кои ќе го поттикнаат претприемничкиот дух кај младите - идни стопанственици.

Преку споредување и анализирање на состојбите во неколку европски земји и Р Македонија, ќе ја предочиме постоечката состојба, која е резултат на претприемничкото образование. Од друга страна, нудиме предлози за подобрување на претприемничкото образование.

Клучни зборови: претприемништво, претприемнички стратегии, претприемничко образование, претприемничко учење.

1. ВОВЕД

Дефинирање на концептот на претприемништвото е тешка задача, бидејќи помеѓу многубројните теоретичари и практичари се уште не постои општо прифатен став, дефиниција, или приод во објаснување на претприемништвото. Концептот на претприемништвото во модерното општество е одомаќен веќе со илјадници години, пришто во некои случаи зборот е премногу употребуван, а многу пати и погрешно употребуван“ (Price R.2011) Во литературата се среќаваат стотици различни дефиниции и појаснувања. Иако поимот претприемништво најпрво се јавува во делата на Cantillon уште во 1730, каде што тој го воведува концептот на претприемништвото анализирајќи ја работата на продавачите, фармерите и занаетчиите од тоа време (Herbert R.), потоа кај Say во 1803, а првата посериозна анализа за претприемништвото е направена од страна на австрискоамериканскиот економист Schumpeter во 1934 година (Schumpeter J.A.), сепак дури во последните три-четири децении претприемништвото почнува да се смета за движечка сила на економскиот развој, структурните промени и создавањето на нови работни места, а со тоа и за клучна алатка во борба против глобалната сиромаштија. Во бизнисот, голем број на претприемачи не успеваат во обидот да основаат и развијат своја компанија. За да се разбере зошто е тоа така, многу е важно да се сфати динамиката на претприемништвото и улогата на претприемачот во целиот овој процес. (Поленаквиќ М.2016).

Според Европската комисија претприемништвото се дефинира како *„Способност на поединецот за претворање на идеите во дела. Тоа вклучува креативност, иновација и преземање ризици, како и способност за планирање и менаџирање проекти за постигнување на целта. Ова ги поддржува поединците не само во нивните секојдневни животи во домот и општеството, туку и на работното место, да станат посвесни за контекстот на нивната работа и да бидат способни да ги зграпчат можностите, а исто така е и основа за посебни вештини и знаења кои им се потребни на оние кои воспоставуваат или придонесуваат кон социјалните или работните активности“.* (E. Commision 2007).

Претприемништвото (според ЕК) е клучна компетенција, особено за младите, која им помага да бидат покративни и со поголема самодоверба во сите аспекти од животот.

Во еден од најновите документи (2016 година) развиени од страна на Заедничкиот истражувачки центар на Европската Унија дефинирани се нивоата на претприемачки компетенции кои треба да ги поседуваат сите граѓани во Европа - Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp). Во овој документ претприемништвото се дефинира како „трансверзална компетенција која се однесува на сите сфери на животот почнувајќи од личниот развој, преку активното учество во општеството, влегувањето на пазарот на труд како вработен или самовработен, или како некој кој започнува некаков вид на бизнис (од областа на културата, социјалното претприемништво или комерцијалниот бизнис).“ (Vasicalupo M. 2016)

2. ПРЕТПРИЕМНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ

Европскиот парламент и Советот за клучните компетенции за доживотно учење од 2006 година, идентификуваше "чувство на иницијатива и претприемништво" како една од осумте клучни компетенции (Recommendation of the European Parliament,2016).

Оваа концептуализација на претприемништвото како клучна компетенција оттогаш е дополнително развиена од Тематската работна група на Европската комисија за образование за претприемништво (2012) и таа дефиниција е: "Образование за претприемништво е за учениците кои ги развиваат вештините и умот да можат да ги претворат креативните идеи во претприемничкото дејствување. Ова е клучна компетентност за сите ученици, поддржувајќи личен развој, активно граѓанство, социјална вклученост и вработливост. Таа е релевантна во процесот на доживотно учење, во сите дисциплини на учење и во сите облици на образование и обука (формално и неформално) кои придонесуваат за претприемачки дух или однесување, со или без комерцијална цел“.

Ова заедничко разбирање на европското претприемништво како клучна компетенција укажува на двоен фокус (ICF GHK, 2014, p. 6). Прво, развојот на претприемачки ставови, вештини и знаење треба да му овозможи на поединецот да ги претвори идеите во акција. Второ, претприемништвото не е поврзано само со економски активности и создавање бизнис, туку пошироко во сите области на животот и општеството.

Претходните истражувања за образованието за претприемништво покажаа значителни варијации во пракса и меѓу европските земји и во нив, што резултираше од поинакво разбирање и толкување на претприемничкото образование (McCoshan, 2010, p. 14.). Во областа каде што владината интервенција честопати била

ограничена и каде што недостасуваше заедничко и / или официјално толкување, постои особено тешкотија за заинтересираните страни да постигнат заедничко разбирање.

Оттаму, се чини важно да се утврди како претприемачкото образование се разбира и дефинира во различни европски земји и на тој начин ги препознава и признава различните пристапи кон него.

Чешка: Нема официјален документ за образование за претприемништво. Затоа, не се користи официјална дефиниција. Меѓутоа, некои експерти ја користат европската дефиниција за клучни компетенции.

Грција: Иако не се користи заедничка дефиниција, субјектите во училишната наставна програма кои придонесуваат за развојот на образованието за претприемништво, ја отсликуваат дефиницијата за европска клучна компетентност.

Франција и Холандија: Постои заедничко разбирање за образованието за претприемништво, а не општоприфатена дефиниција, што се подразбира во контекст на општото образование да значи развој на чувството за одговорност на учениците, автономија, креативност, љубопитност и иницијатива.

Малта: Иако не постои заедничка дефиниција, повеќето засегнати страни го споделуваат оној што е даден во "Националната рамка на наставната програма за сите" (2012), во која се вели дека "претприемништвото им овозможува на децата и младите да развијат вештини за живот, им овозможува да се справат со несигурност, да одговорат да се промени и да биде креативен".

Околу половина од земјите ја користат европската дефиниција, а околу една третина од државите ја користат својата национална дефиниција за претприемничко образование. Во речиси 10 земји, не постои заеднички договорена дефиниција за претприемничко образование во национален контекст.

Повеќето национални дефиниции го одразуваат истото широко разбирање за претприемничкото образование како европска дефиниција на клучните компетенции.

Само неколку национални дефиниции нагласуваат потесно разбирање, особено оние што се користат во Шпанија, Обединетото Кралство и Норвешка. Шпанската национална дефиниција ги нагласува знаењата и вештините поврзани со кариерата и можностите за вработување, но исто така се однесува и на финансиското образование и на принципите на деловно работење, како и на развојот на ставови кои водат кон промена во умот и придонесуваат за развој на претприемачки ставови, способност да размислуваат на креативен начин и да управуваат со ризик и несигурност. Дефиницијата во Обединетото Кралство се однесува на вештини кои им овозможуваат на поединците да направат "единствен, иновативен и креативен придонес во светот на работа без оглед дали се вработени или самовработени" додека во Норвешка ја потврдува релевантноста на претприемништвото за сите области на работен и деловен живот.. (European Commission/EACEA/Eurydice, 2016)

ПРЕТПРИЕМНИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА ВО Р МАКЕДОНИЈА

Во 2013 г. во рамките на областа претприемничко образование во основно и средното образование, според направеното истражување од тимот на ГЕМ за Македонија, највисоки оценки експертите имаат дадено за изјавата „наставата во основното и во средното образование посветува соодветно внимание на претприемништвото и создавањето нови претпријатија“ (2,56). Експертите најмалку се согласуваат со изјавата „наставата во основното и во средното образование поттикнува креативност, самостојност и лична иницијатива“ (2,12) која бележи континуиран пад од 2008 г. до 2013 г. Во однос на претходните години, нема значајни отстапувања од мислењата на експертите по однос на прашањата за претприемничкото образование и обука. Доколку се направи споредба на просечната оценка на оваа област со земјите од регионот, ќе се забележи дека експертите во Македонија во 2013 г. имаат дадено повисоки оценки, освен од Турција каде што просечната оценка изнесува 2,29 %. Генерално, претприемничкото образование во основното и во средното образование има оценка под 3 што значи дека истиот претставува нестимулирачки фактор за претприемништвото во земјата.

Табела 1 Претприемничко образование во основното и во средното образование

	МКД				ХРВ	СЛО	БИХ	ТУР	ЕУ-28
	2008	2010	2012	2013					
Наставата во основното и во средното образование поттикнува креативност, самостојност и лична иницијатива.	2,20	2,19	2,17	2,12	2,02	2,31	2,11	2,17	2,31
Наставата во основното и во средното образование обезбедува соодветни инструкции за пазарните економски принципи.	2,21	2,14	2,40	2,17	1,91	1,94	1,94	2,49	2,14
Наставата во основното и во средното образование посветува соодветно внимание на претприемништвото и создавањето нови претпријатија.	2,18	2,26	2,40	2,56	1,66	1,94	1,94	2,20	1,92
Просечна вредност со пондер	2,20	2,19	2,30	2,27	1,86	2,06	2,04	2,29	2,07

(Национален тим за ГЕМ за Македонија, 2013)

Претприемничкото образование во „постсредното“ образование е значајна категорија која влијае врз претприемништвото во државата. Во 2013 година средната оценка по однос на оваа категорија покажува дека експертите сметаат дека претприемничкото образование во постсредното образование влијае стимулирачки врз претприемништвото (3,05). Највисока оценка во оваа категорија има добиено изјавата „образовните програми од областа на бизнис и менаџмент обезбедуваат добра и соодветна подготовка за започнување и развивање нови претпријатија“, што е раст во однос на претходната година. Најниски оценки има добиени изјавата „универзитетите и факултетите обезбедуваат добра и соодветна подготовка за започнување и развивање нови претпријатија“ (2,81). Земајќи го просекот на ниво на категорија, во Македонија во 2013 г. експертите имаат попозитивни ставови за разлика од експертите од сите други земји од регионот кои се земени за споредба. Резултатите може да се погледнат на табелата бр. 2

Табела 2 Претприемничко образование во постсредно образование

	МКД				ХРВ	СЛО	БИХ	ТУР	ЕУ-28
	2008	2010	2012	2013					
Универзитетите и факултетите обезбедуваат добра и соодветна подготовка за започнување и развивање нови претпријатија.	2,65	2,97	2,84	2,81	2,27	2,67	2,39	2,72	2,60
Образовните програми од областа на бизнис и менаџмент обезбедуваат добра и соодветна подготовка за започнување и развивање нови претпријатија.	2,92	3,21	3,05	3,19	2,86	3,00	2,69	2,94	3,01
Системите на професионално, стручно и доживотно образование обезбедуваат добра и соодветна подготовка за започнување и развивање нови претпријатија.	2,82	2,95	2,63	3,06	2,77	2,75	2,57	3,03	2,71
Просечна вредност со пондер	2,76	3,04	2,86	3,05	2,63	2,81	2,56	2,93	2,75

(Национален тим за ГЕМ за Македонија, 2013)

Споредено по компоненти, „Претприемничко образование во основното и во средното образование“ е послабо

оценето отколку „Претприемачко образование во постсредното образование“ во секоја од наведените години. И двете компоненти се подобро оценети во однос на просекот на ЕУ и во однос на повеќето земји во регионот во 2013 г. Во наредните години се очекува раст на овие коефициенти со оглед на фактот дека во 2012 г. се вовеле и предметот „Иновации и претприемништво“ во прва, втора и трета година во средното образование, а од 2014 г. и предметот „Иновации“ во деветто одделение од основното образование.

3. СТРАТЕГИЈА ЗА ПРЕТПРИЕМНИЧКО УЧЕЊЕ

Претприемачкото учење може да се дефинира како процес во којшто општеството креира претприемачки лица, кои не се само сопственици на нови бизниси, туку лица што поседуваат знаења и работни навики за иднината, лица што се подготвени да го променат светот на подобро, лица што даваат придонес за општеството и му враќаат на општеството што им овозможило да станат тоа што се.

Република Македонија како членка на SEECEL формално ја прифаќа нивната дефиниција за претприемачко учење преку потпишувањето на Регионалната повелба за претприемачко учење на SEECEL: „Камен темелник за раст и работни места“. Земјите-членки на SEECEL го дефинираат претприемачкото учење како „Концепт за образование и обука кој го поддржува претприемачкиот начин на размислување и се базира врз развојот на индивидуалците, вклучувајќи ги основните начела за ефикасноста во секојдневниот живот без посебен фокус на започнување на бизниси, при што се од наведеното води кон претприемачка писменост за општеството како целина“.

Начелно во литературата и во практиката, се користат две основни терминологији: претприемачко образование и претприемачко учење. Голем број експерти не прават јасна разлика меѓу овие поими. Многу често го користат поимот претприемачко образование за да опфатат некои работи што се дел од претприемачкото учење. Најголемата разлика меѓу двата поима е токму во вториот дел: образование наспроти учење. Образованието е процес на стекнување компетенции преку настава, што со едноставни зборови значи пренесување на знаењето од општеството на поединците. Од другата страна, учењето е процесот на стекнување компетенции, исто така преку настава, но дополнително и преку искуството и многу поголемата самоиницијативност на лицето што сака да научи нешто ново.

Затоа, претприемачкото учење е многу поширок поим кој предвидува широк спектар на активности што ќе го поттикнат претприемачкото размислување во општеството.

Спроведувањето на стратегијата за претприемничко учење бара сериозни заложби од креаторите на политиките и од образовните институции за да можеме соодветно да ги „опремиме“ нашите млади луѓе со претприемачки вештини и знаење. Меѓутоа, треба да биде вклучено целото општество да ги охрабри сите оние што поседуваат знаење, вештини, ставови и искуство, а сакаат да создадат можности за себе. Да се биде претприемчив значи и да се биде подготвен за работните места од иднината.

Едно од нештата што оваа стратегија сака да ги разјасни е дека претприемаштвото не е нешто што не може да се научи или практикува со цел да се развие претприемачки дух кој е во согласност со потпирањето на претприемачкото општество со претприемачки писмени граѓани.

Напротив, тоа е нешто што може да се научи и да се користи. Исто така, претприемаштвото не е само за оние лица што сакаат да креираат нови бизниси, туку создава и подобро оспособени луѓе што би можеле да им помогнат на оние кои имаат или креираат нов бизнис. Подобрите компетенции за сите постојни и идни барања на работните места се алтернативен начин на сфаќање на оваа суштинска општествена потреба.

Негувањето на претприемачкиот дух и овозможување на позитивно окружување што го поддржува претприемаштвото, според тоа, стануваат основна одговорност на севкупниот образовен систем. Најновите наоди од истражувањето што го спроведе Европската комисија упатуваат на тоа дека лицата што поминале низ претприемачките програми и активности покажуваат посилни претприемачки ставови и намери, се вработуваат побргу по завршувањето на студиите, може да бидат поиновативни, дури и како вработени во некое претпријатие, и отвораат повеќе компании.

Затоа, Република Македонија треба да ги вгради креативноста, иновациите и претприемаштвото во образованиот систем. Постои потреба за поттикнување на претприемачкиот начин на размислување кај младите луѓе, како и за создавање на поповолна општествена клима за претприемаштво. Образованието треба да одигра важна улога во подобрувањето на клучните претприемачки компетенции 21 на македонските граѓани.

Основното образование, како прва фаза на формалното образование, особено во делокругот на основните предмети, е една од приоритетните области на оваа стратегија, затоа што на тој начин се создава повисока свест кај учениците уште од нивната најрана возраст. Учењето да се биде креативен, да се работи во тим, да се решаваат практични проблеми и да се презентираат различни решенија, да се истражува и да се

експериментира со нови пристапи е нешто што може да се научи од најрана возраст. Овие елементи интегрирани во основното образование во голема мерка ќе придонесат за создавање претприемачки дух кај најмладата популација во земјата. Една од целите на основното образование е учениците да се запознаат со обврските кои ги имаат кон заедницата и да започнат со активности што ќе можат да доведат до подобрување на различни делови од животот околу самото училиште, а кои ќе бидат директно иницирани од учениците и ќе бидат многу корисни не само за нив, туку и за заедницата воопшто

Средното образование како втора фаза на образовниот процес е уште една од примарните области на стратегијата за претприемачко учење во Република Македонија. Во овој дел од образовниот развој, учениците имаат потреба да продолжат да ги развиваат нивните претприемачки вештини и се очекува да започнат да работат на практични проекти од генерирање идеи до целосно спроведување на претприемачки процеси.

Целта на средното образование е учениците да стекнат од „прва рака“ (практично) искуство поврзано со различни можности во кариерата. Претприемачките вештини може да се промовираат преку сите области на наставната програма и наставните предмети, како и преку посебните предмети поврзани со претприемаштвото и иновациите.

Високото образование е третата главна приоритетна област во овој документ поради тоа што универзитетите имаат важна улога во полето на истражување и развој и во голема мера можат да бидат и највредната поддршка за првите претприемачки потфати на нивните студенти.

На универзитетско ниво, студентите треба да имаат можност да научат повеќе претприемачки вештини поврзани со нивната област на студии.

Четвртата приоритетна област на оваа стратегија е неформалното образование. Тука се опфатени видови на образование и обука кои се надвор од формалното образование, но може да донесат дополнителни можности за образование за граѓаните на Република Македонија независно од нивната возраст. (стратегии за претприемничко учење во Р Македонија).

5. НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ЗА РАЗВОЈ НА КЛУЧНИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ

Важно е да се истакне дека сегашната слика за образованието за претприемништво во Европа се гледа во контекст каде половина од земјите се вклучени во процесот на образовни реформи. Овие тековни промени често вклучуваат зајакнување на образованието за претприемништво меѓу нивните цели. (Entrepreneurship education at school in Europe)

Земјите кои веќе започнаа конкретни стратегии за претприемничко образование, главно се наоѓаат во Северна Европа.

Националните цели поврзани со образованието за претприемништво може да се најдат во националните стратегии за доживотно учење, како и во општото образование и младинските стратегии кои генерално вклучуваат приод на клучните компетенции. Стратегиите за економски раст, исто така, често го прифаќаат претприемничкото образование.

Спроведувањето на образованието за претприемништво понекогаш е дел од стратегијата за раст наменета да го промовира претприемништвото и иновациите за да создаде динамична економија. Бидејќи важноста на развојот на претприемачкиот дух за време на задолжителното образование сега е признаена, ова често води до партнерства меѓу заинтересираните страни во образованието и оние од различни економски сектори.

Во Шпанија, Министерството за образование (национално ниво), како и различните автономни заедници (регионално ниво), го развиваат образованието за претприемништво преку во образование вклучувајќи го и таквиот аспект и дизајнирање образовни иницијативи за промовирање на тоа. Планот за поддршка на претприемништво од 2011 година од страна на Министерството за индустрија, енергетика и туризам, поттикнува активности за поттикнување и унапредување на иницијативите за претприемништво. Покрај тоа, локалните и регионалните стратегии за промоција на претприемачката култура ги охрабруваат органите за регионално образование да спроведат широк спектар на иницијативи. Тие вклучуваат споделување на методологии и едукативни материјали за претприемничко образование, воведување наставни и воннаставни активности, соработка со регионални министерства, стопански комори, здруженија и други приватни тела.

Словачката Република го интегрира образованието за претприемништво во својата Национална програма за реформи на Република Словачка 2008-2010. Една од нејзините цели е да го поддржи развојот на претприемачките вештини и стекнувањето на основни бизнис и економски знаења од страна на учениците во средното образование.

Стратегијата на Исланд 2020 ги дефинира социјалните и економските цели кои исто така се однесуваат и на образованието; иновациите и претприемачкиот начин на размислување се споменуваат како дел од образовните реформи.

Претходните примери на стратегии покажуваат дека промовирањето на претприемништвото може да се реши од различни насоки, како што се формалното образование, младите, доживотното учење и можностите за вработување. Во некои случаи, стратегиите експлицитно ги поттикнуваат реформите во наставните програми за да го вклучат образованието за претприемништво.

6.ЗАКЛУЧОК

Во истражувањето на Евридика за "претприемничко образование", учествуваа 31 земји, а консултациите обезбедија единствена можност да соберат информации за моменталната состојба на образование за претприемништво во основното и средно образование, како и на неодамнешните национални стратегии, акциони планови, иницијативи и тековни реформи.

Голем дел од европските земји го опфаќаат образованието за претприемништво преку национални стратегии или иницијативи. Ова јасно го одразува широкото признавање на важноста на образованието за претприемништво во Европа. Речиси половина од земјите ги инкорпорираат целите поврзани со промоција на претприемничкото образование во рамките на пошироките стратегии (доживотно учење, образование и млади, раст), додека неколку земји, главно лоцирани во Северна Европа, започнаа конкретни стратегии за претприемничко образование.

Истражувањето покажува дека две третини од европските земји експлицитно ја препознаваат претприемништвото во централните управни документи на ниво на основно образование. Ова значително се менува во средното образование, каде практично сите земји го интегрираат претприемништвото во наставната програма во некоја форма.

Во основното образование преовладува крос-наставниот приод. Онаму каде претприемничкото образование е интегрирано во постоечки предмети, тие се генерално задолжителни. Претприемништвото не се учи како посебен предмет. Меѓутоа, кога претприемништвото е интегрирано во други субјекти, во една третина од земјите се задолжителни предмети. Во секој случај, тие најчесто припаѓаат на областа на општествените науки или на полето на економијата, деловните студии и кариерното образование. Неколку земји нудат претприемништво како посебен предмет.

Во средното образование, крос-наставниот приод останува подеднакво широко распространет, но се зголемува и бројот на земји кои го користат интегрираниот пристап, како и употребата на изборни предмети. Неколку земји комбинираат вкрстено-наставен пристап со интеграција и во задолжителните и во изборните предмети. Покрај тоа, има повеќе земји кои нудат претприемништво како посебен предмет. Како и во ниското средно образование, општествените науки сè уште се популарен дом за образование за претприемништво. Сепак, повеќе земји на ова повисоко ниво го интегрираат во областа на економијата, бизнис студии и образование за кариера.

Важно е да се истакне дека сегашната слика за образованието за претприемништво во Европа се гледа во контекст каде половина од земјите се вклучени во процесот на образовни реформи. Овие тековни промени често вклучуваат зајакнување на образованието за претприемништво меѓу нивните цели.

Земјите кои веќе започнаа конкретни стратегии за претприемничко образование, главно се наоѓаат во Северна Европа.

Националните цели поврзани со образованието за претприемништво може да се најдат во националните стратегии за доживотно учење, како и во општото образование и младинските стратегии кои генерално вклучуваат приод на клучните компетенции. Стратегиите за економски раст, исто така, често го прифаќаат претприемничкото образование.

Потребата за претприемачкото учење бележеше и се уште бележи постојан раст. Меѓутоа, сеуште постојат и одредени пречки за прифаќањето на претприемачкото учење. На пример, сè препознава фактот дека постои недостиг од човечки ресурси и финансии за ваков вид на образование, понатаму, сèуште е присутно многу ниско ниво на свесност за важноста на претприемачството за економскиот развој, итн. Освен тоа, постојат видливи тенденции во академската заедница да го поистоветат претприемачкото учење исклучиво со учењето како да се започне и води бизнис. Иако наоѓањето одржливи идеи за нови бизниси е секако голем предизвик, предизвик е исто така и развојот на луѓе коишто ќе можат проактивно да ги поддржат и подобрат сите овие видови на нови бизниси.

За да му се даде на претприемачкото образование вистинско забрзување, прво треба да се доразвијат исходите од учењето поврзани со иновациите и претприемништвото, методите поврзани со оценување и

процедурите за осигурување на квалитетот за сите нивоа на образованието. Ова треба да се дизајнира на таков начин за да им се помогне и на самите наставници да можат подобро да се стекнат со претприемачко знаење, вештини и ставови.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] E. Commission, *KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING — A EUROPEAN REFERENCE FRAMEWORK*, Brussels , 2007.
- [2] EACEA/Eurydice, 2012c. Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes. Brussels: EACEA/Eurydice.
- [3] European Commission/EACEA/Eurydice, 2016. Entrepreneurship Education at School in Europe Eurydice Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- [4] Euridice „ Entrepreneurship Education at School in Europe, National Strategies, Curricula and Learning Outcomes, published by the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, 2012
- [5] European Commission/EACEA/Eurydice, 2012. Развивање на клучните компетенции во училиштата во Европа: Предизвици и можности за политики. Извештај Евридика. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- [6] L. A. Herbert R. F., “In search of the meaning of entrepreneurship,” *Small Business Economics*, том 1, бр. 1, pp. 39-49, 1989.
- [7] Nijkamp P., “Entrepreneurship in a modern network economy,” *Regional Studies*, том 37, бр. 4, pp. 395-405, 2003
- [8] Schumpeter J.A., “The creative response in economic history,” *The journal of economic history*, том 7, бр. 02, pp. 149-159, 1947.
- [9] Влада на Република Македонија, “Закон за иновациската дејност,” 23 Март 2016. [Мрежен]. Available: <http://www.fitr.mk/wpcontent/uploads/2016/07>
- [10] M. Vacigalupo, “EntreComp: The Entrepreneur-ship Competence Framework,” Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884, Luxembourg, 2016.
- [11] М. Поленаковиќ „Претприемачкиот екосистем во Република Македонија“, Национален центар за развој на иновации и претприемачко учење – Скопје, 2017
- [12] Price R., “What is the History of Entrepreneurship?,” Global Entrepreneurship Institute, 4 February 2011. [Мрежен]. Available: <https://news.gcase.org/2011/02/04/what-is-the-history-ofentrepreneurship/>
- [13] Recommendation of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 on key competences for lifelong learning. OJ L 394.
- [14] Татјана Лазаревска ... и др. ПРЕТПРИЕМНИШТВО во Македонија : четврто истражување /- Скопје Македонска развојна фондација за претпријатија (МРФП), 2014.
- [15] Стратегија за претприемничко учење во Р Македонија 2014-2020